

روحانیت شیعه، ایت انقلاب اسلامی ایران

سید مهدی فتاحی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بافت

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۳/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۴/۳۰

چکیده

ثبات حکومت‌ها بستگی به کارکرد درست کار ویژه ایت حکومت‌ها دارد، به گونه‌ای که بتواند پاسخگوی نیازهای ذهنی و عینی توده مردم باشند. حال اگر ایت حکومتی نتوانست کارکرد درست خود را به انجام برساند، نارضایتی از وضع موجود افزایش می‌یابد. نارضایتی اکثریت توده مردم از وضع موجود در ایران قبل از انقلاب اسلامی ایران نیز بر کسی پوشیده نیست؛ و این نارضایتی یقیناً بر گرفته از عمل کرد نادرست ایت حاکم بر ایران قبل از انقلاب می‌باشد، که نتوانست نیازها و خواسته‌های اکثریت توده مردم را تأمین نماید. به هر حال نارضایتی از سیستم سیاسی در ایران به وجود آمده بود و مبارزه بین ایت‌های اپوزیسیون برای رسیدن به ایت مرجع توده مردم و بدست آوردن قدرت آغاز گشته بود. در مبارزات اجتماعی، نخبگانی که بتواند به خوبی کار ویژه خود را به انجام برسانند، می‌توانند به ایت مرجع اکثریت توده مردم تبدیل شوند. در دوران انقلاب اسلامی شاهد گروه‌های اپوزیسیون متفاوتی هستیم که مبارزاتشان را علیه نظام سیاسی حاکم بر ایران پیش می‌بردند. ایتی که توانست به ایت مرجع اکثریت توده مردم تبدیل شود روحانیت شیعه بود.

با توجه به سطح آموزش در جامعه و ساختار سازمانی مناسب روحانیت و توانایی روحانیت در ارضای نیاز ذهنی توده مردم که نشئت گرفته از فرامین دینی است، توانستند گروه ایتی خود را منسجم و توده ناراضی را حول محور تضادها و شکاف‌های جامعه، علیه حکومت سازماندهی کنند. روحانیت شیعه توانست اعتماد اکثریت قاطع توده مردم را بدست آورد و به عنوان ایت مرجع رهبری جنبش را به عهده بگیرد.

واژگان کلیدی: ایت یا نخبه، (الیت حاکم، ایت اپوزیسیون، ایت مرجع)، توده مردم، کار ویژه ایت، روحانیت شیعه.

در مقاله حاضر الیت یا نخبه به گروه‌ها و افرادی اطلاق می‌شود که دارای ویژگی‌های خاصی را برای حکومت کردن یا بسیج نمودن توده جهت به دست گرفتن قدرت دارا هستند. الیت حاکم، گروه حاکمیت و دارنده ابزار قدرت قانونی می‌باشند، و الیت اپوزیسیون (خواهان قدرت) الیت خارج از قدرت قانونی می‌باشند، که از راه هم سو کردن توده مردم با خود خواهان براندازی و به دست گرفتن قدرت می‌باشند. الیت رقیب به الیتی گفته می‌شود که با ایدئولوژی متفاوت سعی در بسیج توده و دستیابی به قدرت دارد. الیت مرجع، به الیتی اطلاق می‌گردد که اعتماد اکثریت توده مردم را کسب نموده، و توده را با راهنمایی‌های خود به واکنش‌های سیاسی برای گرفتن قدرت ترغیب می‌نمایند. توده به اکثریت مردم در چارچوب مشخص جغرافیایی و سیاسی اشاره دارد که وابستگی حزبی و گروهی ندارد و صرفاً به دنبال علایق و منافع خود می‌باشد.

مقدمه

نارضایتی مردم از وضع موجود و شدت گرفتن آن مبدأ جنبش‌های اجتماعی می‌باشد. این نارضایتی در اثر کارکرد نامطلوب نظام سیاسی یا به عبارتی دیگر کاهش توان پاسخگویی الیت حاکم به نیازهای ذهنی و عینی اکثریت مردم است.

کار ویژه الیت حاکم، کنترل و تنظیم فاصله نیازهای ذهنی و عینی می‌باشد، که به وسیله مکانیسم‌هایی چون پارلمان، ارگان‌های دولتی، احزاب و ... انجام می‌پذیرد. در صورتی که سیستم کارکرد مطلوبی داشته باشد نارضایتی عمومی جامعه در حد تحمل باقی می‌ماند. جنبش‌های سیاسی هنگامی آغاز می‌گردد، که نارضایتی عمومی مردم خارج از حد تحمل بوده، و الیت حاکم توانایی حل مشکلات جامعه را از دست داده باشد. زمانی که الیت حاکم نتواند نیازهای یاد شده را تا حد رضایت نسبی برای اکثریت توده مردم بر طرف نماید، فعالیت الیت خاج از قدرت سیاسی (اپوزیسیون) شدت می‌یابد. کار ویژه الیت اپوزیسیون، همراه نمودن اکثریت توده مردم با برنامه و اهداف خود می‌باشد. حال موفقیت و پیروزی اپوزیسیون از سویی به برجسته نمودن ضعف‌های نظام سیاسی و از طرف دیگر عقلایی و اجرایی جلوه دادن برنامه‌های خود به عنوان تأمین همه خواسته‌های مردم بستگی دارد.

در مقاله حاضر سعی شده به چگونگی روحانیت به عنوان الیت انقلاب اسلامی ایران پرداخته شود، که چرا روحانیت از نظر تاریخی توانست در اواخر قرن بیستم و با سرعت روز افزون علم و

دانش کلاسیک (جدید) و طوفانی از ایدئولوژی‌های مختلف، که برخی از این ایدئولوژی‌ها در برخوردی خصمانه با روحانیت قرار داشتند، در جایگاه الیت مرجع قرار بگیرد؟ آیا روحانیت فاقد ویژگی‌های الیتی بود و صرفاً در روند انقلاب موج سواری کرد؟ رفتار اجتماعی انسان‌ها تابع چه عاملی است؟

«طبق نظریه پاره تو، انسان دو نوع رفتار دارد، یکی رفتار عقلانی مبتنی بر علم و منطق و دیگری رفتار غیر عقلانی مبتنی بر احساس. از این دو نوع رفتار، رفتار احساسی و غیر عقلانی در تعیین رفتار اجتماعی انسان موثرتر و تعیین کننده تر است. در مجموع اکثر رفتارهای انسان غیر عقلانی است، زیرا انسان به وسیله نیروهای غیر عقلانی به حرکت در می‌آید، ولی نیاز به توجیه شبه عقلانی، رفتار غیر عقلانی خود دارد.» (بشیریه، ۱۳۷۸، ۷۰).

یقیناً الیت سیاسی نیز برای تاثیرگذاری در رفتار اجتماعی انسان‌ها بایستی از ویژگی‌های خاصی برخوردار باشد، تا بتواند با بهره‌گیری از این ویژگی‌ها اکثریت را همراه خود سازد. در انقلاب اسلامی ایران اکثریت مردم از وضع موجود ناراضی بودند، و بر این باور بودند که الیت حاکم توانایی حل مشکلات توده را از دست داده است. بدین جهت اکثریت مردم به دنبال کسانی بودند که بتواند به خواست‌های ذهنی پدید آمده از نارضایتی آن‌ها پاسخ دهد. کسانی می‌توانستند رهبری جنبش را برعهده گیرند که بتوانند به خواسته‌های ذهنی پدید آمده پاسخ مناسب دهند. در این حالت اعتماد توده مردم را به خود جلب می‌نمایند.

کار ویژه‌های الیت اپوزیسیون

موفقیت الیت اپوزیسیون متأثر از سه متغیر می‌باشد. یکی رفتار غیر عقلانی توده مردم طبق نظریه پاره تو، دیگر تضادها و شکاف‌های به وجود آمده بین الیت حاکم و اکثریت توده مردم، و سرانجام سازماندهی و انسجام درون گروهی الیت اپوزیسیون. چگونگی استفاده از متغیرهای ذکر شده به نفع گروه خود، کار ویژه الیت اپوزیسیون را مشخص می‌سازد.

۱ - کار ویژه توجیه شبه عقلانی، رفتار غیر عقلانی توده. هر چقدر الیت اپوزیسیون در این مورد از توانایی بالایی برخوردار باشد بهتر می‌تواند اعتماد توده را جلب و در بسیج نمودن آنان علیه الیت حاکم موفق باشد، و نسبت به رقبای الیتی خود در بسیج نمودن توده پیشی بگیرد.

۲ - کار ویژه بهره‌برداری از تضادها و شکاف‌های موجود در جامعه. در جامعه‌ای که نارضایتی از

وضع موجود شدت یافته باشد، یقیناً تضادها حادثر و شکاف‌های موجود عمیق‌تر گشته‌اند. الیت اپوزیسیون بایستی حول محور این تضادها و شکاف‌ها توده مردم ناراضی را علیه الیت حاکم منسجم سازد.

۳ - کار ویژه سازماندهی، انسجام و همبستگی درونی الیت اپوزیسیون. مبارزه الیت حاکم علیه الیت اپوزیسیون پاشیدن سازماندهی و انسجام درونی گروهی آنها می‌باشد. که غالباً هم در این راه موفق عمل کرده‌اند.

گروه‌های متفاوت الیت اپوزیسیون در روند انقلاب کوشیدند تا کار ویژه‌های ذکر شده را درست به اجرا در آورند. رقابتی محسوس بین گروه‌های الیتی برای کسب اعتماد اکثریت مردم آغاز گشته بود. گروه الیتی موفق بود که بتواند کار ویژه‌های الیتی را بهتر از رقبای خود به انجام برساند. (جهانبگلو، ۱۳۷۴، ۸۶).

۱ - کار ویژه توجیه شبه عقلانی رفتار غیر عقلانی توده

جهت افزایش توان این ویژگی، الیت اپوزیسیون نیاز به شناخت علم و منطق، بیش از علم و منطق نزد توده مردم را دارد. هم سطح بودن تفکر الیت و توده از جذابیت رهبری الیت نزد توده کاسته، در نتیجه موقعیت الیتی آنان با خطر جدی از سوی دیگر الیت‌های رقیب مواجه می‌گردد. در این حالت توده تمایل به الیت رقیب پیدا می‌کند که بتواند نیازهای ذهنیشان را پاسخ دهند. الیت رقیب برای رسیدن به الیت مرجع بایستی بار اخلاقی و ارزشی گروه خود را نزد توده مردم افزایش دهد. از این رهگذری با استفاده از بی اعتمادی مردم نسبت به الیت حاکم اعتماد جدیدی را نزد اکثریت توده بدبین نسبت به خود ایجاد نمایند. از دیدگاه گئورگ لوکاج مفهوم الیت در اینجا بار اخلاقی و ارزشی پیدا می‌کند.

در پروسه انقلاب اسلامی ایران با وجود تضعیف موقعیت و جایگاه روحانیت در طول سلسله پهلوی، روحانیت توانست به نیازهای ذهنی توده ناراضی پاسخ قابل درک داده و شاهد افزایش بار اخلاقی و ارزشی روحانیت در سطح جامعه باشیم. همین امر باعث اعتماد بیشتر توده مردم به روحانیت شد. در همین زمان الیت رقیب روحانیت نتوانست این کار ویژه الیتی را به خوبی انجام دهد، در نتیجه پس از پیروزی سهمی در قدرت نتوانست به دست بیاورد.

- «هر الیتی که آماده نبرد برای دفاع از موقعیت خود نباشد دچار تباهی شده است و هیچ کار دیگری ندارد جز آن که جای خود را به گروهی که دارای خصال قوی و مردانه است

بسپارد.» (بشیریه، ۱۳۷۸، ۷۱) این چرخش را پاره تو تحت عنوان گردش نخبگان مورد بررسی قرار داده است.

برای این که الیت بتواند از موقعیت الیتی خود دفاع نماید، بایستی بتواند پیشاپیش نیازهای ذهنی اکثریت توده را شناسایی و در زمان نیاز توده، پاسخ مناسب ارائه دهد. همچنین رفتارهای غیر عقلایی توده مردم را توجیه شبه عقلانی کند. الیت روحانیت نیز هر زمان که احساس کرد موقعیت اجتماعی آنان نزد توده به خطر افتاده است. مبارزه خود را شدت بخشیده‌اند. نامه توهین آمیز روزنامه اطلاعات علیه امام خمینی، که خود نقطه عطفی در پیروزی انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. سطح آموزش الیت و استفاده از آن جهت توجیه شبه عقلانی رفتارهای غیر عقلانی توده، نقش مهمی در برتری الیت نسبت به توده بازی می‌کند. با تکیه به دانش آموخته شده است که الیت می‌تواند باورهای اکثریت توده مردم را توجیه شبه عقلانی کند؛ لذا آموزش علوم و پیرو آن افزایش آگاهی فردی و گروهی تاثیر بسزایی در رسیدن به این هدف را ایفا می‌کند. (دسوقی، ۱۳۷۶، ۵۷).

آموزش علوم در جامعه ایران به دو حالت انجام می‌گیرد، نخست آموزش کلاسیک، که خط قرمز کمتری در این آموزش دیده می‌شود. رفتارهای متجددانه و مدرن حاصل این نوع آموزش می‌باشد. در گذشته عمدتاً طبقه بالای جامعه از آموزش کلاسیک برخوردار بود، بعضاً شماری از آن‌ها با گماردن معلمان و اساتید خارجی سعی در آموختن علوم مختلف را داشتند. این گروه به سبب وجود شکاف عمیق طبقاتی (طبقه بالا و طبقه پایین) و شکاف علمی با عامه مردم نتوانستند به نیازهای ذهنی آن‌ها پاسخ مناسب بدهند و از جلب اعتماد آنان باز ماندند. آموزش و رفتارهای اجتماعی آنان هم به علت الگو قرار دادن شیوه آموزش و ارزش‌های غربی، به عنوان الیت مرجع مورد پذیرش اکثریت قرار نگرفتند. در نتیجه طرفداران این آموزش نتوانستند به الیت اکثریت تبدیل شوند. حاکمیت این گروه با تکیه بر زور تا انقلاب اسلامی ادامه داشت. این عده صرفاً برای گروه‌های خاصی به عنوان الیت مرجع پذیرفته شده بودند. این گروه اقلیتی را در جامعه تشکیل می‌دادند. ناگفته نماند که این گروه به علت برتری سیاسی و اقتصادی کمتر نیاز به جلب اعتماد اکثریت مردم را احساس می‌کرد. در واقع این عده بی‌آنکه رضایت مردم را جلب کرده باشند با تکیه بر دیگر منابع قدرت از جمله حمایت‌های خارجی و منابع سرشار نفت چند صباحی حیات سیاسی خود را استمرار بخشیدند.

«جیمز آلن پس از نوزده سال اقامت در ایران، پس از بازگشت به آمریکا، در کتاب خود به

نام سیاست ایران، می گوید که از زمان‌های قدیم، ایران را تعداد معدودی از خانواده‌های ممتاز و طبقات خاص نخبه اداره می‌کرده‌اند.» (حلی، ۱۳۷۵، ۱۹).

شیوه دوم برای آموزش علوم شیوه حوزوی است. این نوع آموزش مبتنی بر اصول سنتی مذهبی است. با توجه به این که اکثریت طلاب برخاسته از بطن جامعه بودند و با عنایت به آشنایی آن‌ها با درد مردم عادی و نیازهای ذهنی این قشر وسیع اجتماعی توانستند با تکیه بر تعالیم دینی به الیت مرجع تبدیل شوند. الیت روحانیت در مقایسه با الیت‌های رقیب با توجه به آموزه‌های دینی آسان‌تر توانست رفتار غیر عقلانی توده را توجیه شبه عقلانی نماید.

بسیاری از طرفداران آموزش حوزوی از مخالفین آموزش کلاسیک بودند، زیرا این نوع آموزش را مساوی با کم رنگ شدن ارزش‌های اسلامی و تقویت ارزش‌های غربی و ضد دینی در جامعه می‌دانستند. عدم شرکت فعال فرزندان این قشر به خصوص دختران آنان در آموزش علم کلاسیک به علت نگرانی از به خطر افتادن ارزش‌های اسلامی بود. با پیروزی انقلاب اسلامی و رفع این نگرانی و با ترویج این سبک از آموزش راه برای شکوفایی استعدادها بالقوه باز شد. حضور فعال دختران خانواده‌های مذهبی در آموزشگاه‌ها و آمار دانشجویان دختر در دانشگاه‌های کشور پس از انقلاب اسلامی ایران گواه این ادعا می‌باشد پیش از پیروزی انقلاب نیمی از افراد جامعه بیسواد بودند (رفیعی پور، ۱۳۷۷، ۷۱) و در شهرهای کوچک و روستاها زندگی می‌کردند. با توجه به آمار بیسواد و محل سکونت توده مردم که رفتارهای سنتی را تشدید می‌کند، می‌توان نتیجه گرفت که آموزش‌های سنتی به نیازهای ذهنی ایجاد شده غالب مردم پاسخ مناسبی ارائه داد. در این راستا روحانیت توانست کار ویژه توجیه شبه عقلانی رفتار غیرعقلانی توده را در این برهه از زمان بهتر از الیت‌های رقیب انجام دهد.

۲ - کار ویژه بهره برداری از تضادها و شکاف‌های موجود در جامعه

در درون جوامع نیروها و گروه‌های اجتماعی حول تضادها و شکاف‌های موجود شکل می‌گیرند، که مبتنی بر علایق گوناگون موجود در جامعه می‌باشد.

«تضادها و شکاف‌های اجتماعی فعال، نسبت به فعال بودنشان از طریق سازماندهی، آگاهی و عمل سیاسی بر زندگی سیاسی تأثیراتی می‌گذارد. شکاف یا تضادی در جامعه غیر فعال است که در محور آن آگاهی و عمل سیاسی یا سازماندهی انجام نگرفته باشد.» (بشیریه، ۱۳۷۸، ۹۹).

از سویی کنترل آموزش‌های حوزوی ضد حکومتی توسط دولت، مانند تعطیلی کلاس‌های

درس برخی از روحانیون، ممنوعیت منبر رفتن روحانیت مبارز در جهت جلوگیری از اشاعه تفکرات انقلابی آنان، سبب به وجود آمدن شکاف ساختاری بین حکومت و روحانیت مبارز به وجود آورد، و از سوی دیگر تضاد تعلیمات سنتی، مذهبی و علوم کلاسیک، سبب عمیق‌تر شدن شکاف تاریخی بین سنت و مدرنیسم گردید.

با گذشت زمان شکاف بین تعلیمات مذهبی و علم کلاسیک عمیق‌تر می‌شد و جدایی دانشگاه از حوزه مشهود شده بود. افزایش نظریات متفاوت علوم کلاسیک، به خصوص در علوم انسانی تأثیرات آشکاری را بر رفتارهای اجتماعی مردم در رابطه با تعالیم سنتی مذهبی گذاشته بود. این امر نه تنها برای نظام‌های پادشاهی مستبد شرقی ناخوشایند نبود، بلکه از این طریق می‌توانستند فعالیت مذهب‌یون مخالف را با چالش مواجه نمایند. اما براساس تئوری فعال شدن شکاف اجتماعی، حول شکاف اجتماعی الیت اپوزیسیون تأثیراتی را از طریق سازماندهی، آگاهی بخشی و فعالیت سیاسی بر زندگی سیاسی مردم می‌گذارند.

در این راستا از تفکرات حاکم سنتی بر حوزه‌های علمی دینی جهت برخورد دینی و خنثی نمودن تفکرات مدرن مذهبی که در حال افزایش به خصوص بین قشر جوان بود نیز استفاده شد. در واقع با گشودن یک شکاف فرعی سعی در تضعیف موقعیت روحانیت مبارز برآمدند. سیستم سیاسی شاهنشاهی امیدوار بود که از این طریق تفکرات پیشستانان این تفکر را (افرادی چون امام خمینی) ره مطهری، بهشتی شریعتی، طالقانی و ... از محافل دینی ترد و در نهایت پیشگیری از گسترش افکار مبارز آنان شود. (زیبا کلام، ۱۳۷۶، ۵۳).

حال توده مردم در این برهه زمانی از سوی شگفت زده دستاوردهای جدید علم کلاسیک بودند، از طرفی دیگر پایبند باورهای دینی سنتی خود. دستاوردهای علمی و ارزش‌های جدید به وجود آمده از آن نیازهای ذهنی جدیدی را در مردم ایجاد کرده بود. نفی دستاوردهای علمی پاسخ قانع کننده‌ای به نیازهای جدید اکثریت مردم نبود.

در همین راستا رفتارهایی بعضاً ضد مذهبی و گرایش‌های سکولار در جامعه رو به افزایش بود، این رفتارها سیگنالی بود برای حوزه‌های دینی، که الیت بودن روحانیت را هم مورد سؤال قرار می‌داد. روحانیون این سیگنال‌ها را جدی گرفته و در صدد مقابله برآمدند. کسانی مانند T. Lukmann از این روند در واقع به سکولار شدن یا نابودی مذهب تعبیر نمی‌کنند بلکه بیشتر تغییر کارکرد آن تأکید دارند. «(بشیریه، ۱۳۷۸، ۲۲۱)».

به علت ثابت بودن فرامین و قوانین دینی و انعطاف پذیری علم، انطباق دستاوردهای علمی

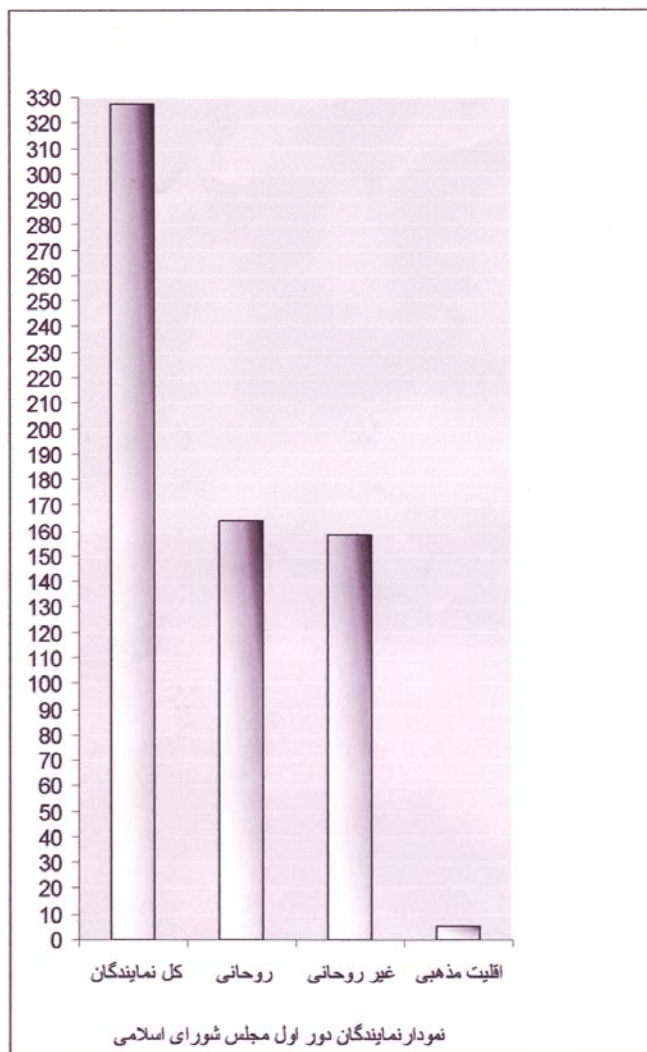
با فرامین دینی توجه برخی از روحانیون را برانگیخت و سبب شد آن‌ها برای، به روز کردن مذهب و تطابق علم با آموزش‌های قرآنی را به تکاپو بیفتند. این تلاش‌ها آثاری را در پی داشته است از جمله: آن‌ها توانستند پاسخی کم و بیش اقناع کننده به نیازهای ذهنی ایجاد شده در رابطه با تأثیر ارزش‌های جدید، به اکثریت توده بدهند. بدین صورت توانستند از عمق شکاف ایجاد شده بین علم کلاسیک و علم حوزوی به نفع گروه ایت مذهبی بکاهند.

- درواقع این تطابق نه تنها موقعیت روحانیت را تضعیف نکرد بلکه جایگاه ایتی روحانیت را هم تقویت نمود. روحانیت توانست حول محور شکاف ایجاد شده آگاهی و سازماندهی سیاسی توده را تقویت نماید.

- این حرکت باعث کند شدن روند گسترش اندیشه جدایی دین از سیاست در جامعه شد امری که از سوی مخالفان سیاسی شدن دین ترویج می‌شد.

روحانیت مبارز در بهره برداری از شکاف به وجود آمده موفق عمل نمود. بدین صورت توانست اعتماد اکثریت مردم را که با افزایش روز افزون دستاوردهای علم کلاسیک در ایت بودن روحانیت تردید می‌کردند، و می‌توانست به شکاف عظیمی بین روحانیت و عام تبدیل شود، جلب نموده و همبستگی بین خود و عموم مردم را تقویت نمایند.

با توجه به آمار منتشره اداره تبلیغات و انتشارات مجلس شورای اسلامی در مورد موقعیت نمایندگان ادوار مجلس شورای اسلامی که دور اول نمایندگان به تفکیک نمایندگان روحانی در نمودار آمده است، حاکی از آن است که در برگزاری نخستین دور از انتخابات پارلمانی ۱۶۴ روحانی به مجلس نخست راه یافتند. این تعداد نماینده بیش از نیمی از اعضای مجلس را تشکیل می‌دادند. این تعداد زیاد روحانیت در حالی به مجلس راه یافتند که انتخابات در فضای رقابتی آزاد و با حضور احزاب و گروه‌های سیاسی مختلف رقیب نظیر نهضت آزادی، ملی‌گرایان و مذهبیون برگزار شد. نتیجه این انتخابات نشانه اعتماد مردم به ایت روحانی بود که از مقبولیت سیاسی بسیار خوبی نزد اکثریت برخوردار گردیده بود.

معرفی نمایندگان مجلس شورای اسلامی از آغاز تا پایان دوره پنجم، ۱۳۷۸، اداره تبلیغات و انتشارات مجلس شورای اسلامی، چاپخانه مجلس

۳- کار ویژه سازماندهی، انسجام و همبستگی درونی ایت

«از دیدگاه جامعه شناسی سیاسی الیئستی تضاد واقعی در جامعه سیاسی نه میان ایت و عامه بلکه میان خود ایت‌ها جریان دارد.» (بشیریه، ۱۳۷۸، ۶۶).

در مبارزه بین الیت‌ها برای رسیدن به موقعیت الیت مرجع اکثریت، تضادهایی نه تنها با مخالفان ایدئولوژیکی و ساختاری شان بلکه با هم ایدئولوژی‌ها نیز بروز می‌کند، که به تضعیف موقعیت الیت‌های متضاد می‌انجامد. این عمل نیز در جهت علائق الیت حاکم بوده، که می‌تواند از این تضادها برای تضعیف انسجام و هماهنگی در میان الیت اپوزیسیون به نفع خود بهره به بردای کند.

کار ویژه الیت برای تبدیل شدن به الیت مرجع بستگی به میزان همبستگی و انسجام درون گروهی الیت‌های همگرا دارد. انسجام و همبستگی ایجاد شده به بهتر شدن موقعیت الیتی آنان نسبت به الیت‌های رقیب ناهمگرا کمک می‌کند.

روحانیت بر حسب ضرورت، همیشه در طول تاریخ، با کنار گذاشتن مقطعی اختلافات درون گروهی خود انسجام و همبستگی گروه خود را تضمین نموده‌اند. همبستگی و انسجام گروهی ایجاد شده، بر رفتارهای مذهبی توده و تبدیل روحانیت به الیت مرجع تأثیر مثبتی گذاشت. (انصاری، ۱۳۷۶، ۳۴).

الیت‌های رقیب از یک سو از انسجام و همبستگی مستحکمی برخوردار نبودند و از سوی دیگر سازمان دهی قوی نداشتند، لذا با اولین طوفان‌های انقلابی از هم گسسته شده و در نهایت موقعیت الیتی آن‌ها تضعیف گردید.

سازماندهی که یکی از ویژگی‌های رسیدن به جایگاه الیت می‌باشد، در میان روحانیت به علت داشتن ساختار قدیمی مانند سلسله مراتب هرمی روحانیت که بر پایه پیروی آزاد استوار است، در اختیار داشتن حوزه‌های علمیه، مساجد، تکایا، مکان‌های مقدس و دیگر نهادهای مذهبی مردمی به خوبی انجام گرفت. «هر چه نهادهای مذهبی سازمان یافته تر و منسجم‌تر باشند، توانایی روحانیت برای دخالت در سیاست بیشتر می‌شود.» (بشیریه، ۱۳۷۸، ۲۲۲).

حجت الاسلام و المسلمین هاشمی رفسنجانی در مراسم بزرگداشت دهه فجر ۱۳۸۵ که در حرم مطهر حضرت امام خمینی (ره) برگزار شد طی سخنانی خاطره‌ای از دوران انقلاب بیان داشتند: «امام (ره) در جلسه‌ای که مراجع آن زمان را دور هم جمع کرده بود، تأکید کردند که شاه قصد تضعیف اسلام به وسیله تضعیف حوزه علمیه قم و انتقال مرجعیت شیعه به نجف را دارد و در آن جلسه از علما درخواست کرد که لااقل هفته‌ای یک جلسه با هم داشته باشند و مسایل را بررسی کنند.»

هاشمی رفسنجانی در ادامه گفت: امام (ره) تکیه زیادی بر وحدت و انسجام نیروها داشتند و

معتقد بودند که اگر مردم همدل و همزبان باشند می‌توان کارهای اساسی انجام داد. هاشمی رفسنجانی در ادامه گفت: ما با اتحاد در انقلاب پیروز شدیم. در آن زمان برخی افراد بودند که با مبارزه مخالفت می‌کردند اما تعداد این افراد کم بود و شاه هم تلاش می‌کرد که در صفوف مخالفان خود تفرقه ایجاد کند اما نتوانست. « (سایت بازتاب ۱۲/۱۱/۸۵ کد خبر ۵۹۴۰۳) ».

روحانیت توانست با سازماندهی، انسجام و همبستگی درون گروهی خود از دیگر رقبای الیتی پیشی بگیرد، و موقعیت خود را به عنوان الیت مرجع در انقلاب اسلامی ایران تثبیت نماید.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران با تمام وسعت و عظمتش سؤالی را برای مخالفان داخلی و ناظران خارجی به وجود آورد، که چگونه در اواخر قرن بیستم روحانیت توانست الیتی انقلاب را از آن خود کند. در حالی که الیت‌های غیر مذهبی بعضاً ضد مذهبی در جریان انقلاب از سوی کشورهای قدرتمند حمایت می‌شدند. در رقابت بین الیت‌ها برای رسیدن به الیت مرجع، مبارزه بین الیت‌ها جهت کسب اعتماد توده مردم در جامعه شدت می‌یابد. الیتی می‌تواند خود را به عنوان الیت مرجع توده مردم مطرح نماید که بتواند کار ویژه الیتی را به خوبی انجام دهد. روحانیت شیعه در انقلاب ایران از موقعیت تاریخی خوبی برخوردار بود و توانست کار ویژه الیتی خود را نسبت به الیت‌های رقیب بهتر انجام دهد. آن‌ها توانستند به خوبی رفتار غیر عقلانی توده را توجیه عقلانی نمایند، که کار ویژه مهم الیتی می‌باشد. از سوی دیگر با درایت تمام توانستند توده مردم ناراضی را حول محور تضادها و شکاف‌های به وجود آمده منسجم و متحد سازند. این کار ویژه جهت ادامه مبارزه بسیار اساسی و حیاتی می‌باشد. روحانیت به واسطه سازماندهی تاریخی درون گروهی از ارتباطات و سلسله مراتب منظمی برخوردار بود، که این امر سبب برتری جایگاه روحانیت در مبارزات انقلاب اسلامی ایران بود؛ لذا بدون داشتن ویژگی‌های الیت نمی‌توان با موج سواری در جنبش اجتماعی، به جایگاه الیت اکثریت رسید. نظریه موج سوار انقلاب، نظریه‌ای عامیانه بوده و فاقد هر گونه پایه و اساس علمی است. با این اوصاف می‌توان گفت روحانیت طبق ادعای مخالفین خود نه تنها موج سوار انقلاب نبود، بلکه توانست بهتر از الیت‌های رقیب مطرح، کار ویژه‌های الیتی را در جریان انقلاب انجام دهد و سرانجام به الیت مرجع و متعاقب آن به الیت حاکم تبدیل شود.

منابع

- حلی، علی اصغر، ۱۳۷۵، بحث‌هایی در اندیشه‌های سیاسی قرن بیستم، تهران، انتشارات استیر.
- بشیریه، حسین، ۱۳۷۸، جامعه‌شناسی سیاسی، تهران، نشر نی، چاپ پنجم.
- رفیع پور، فرامرز، ۱۳۷۷، توسعه و تضاد، تهران، شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم.
- معرفی نمایندگان مجلس شورای اسلامی از آغاز تا پایان دوره پنجم، ۱۳۷۸، اداره تبلیغات و انتشارات مجلس شورای اسلامی، چاپخانه مجلس.
- انصاری، مهدی، ۱۳۷۶، شیخ فضل الله نوری و مشروطیت (رویارویی دو اندیشه)، تهران امیرکبیر.
- دسوقی، محمد، ۱۳۷۶، سیر تاریخی و ارزیابی اندیشه شرق تفاهمی، ترجمه محمدرضا افتخارزاده، تهران، هزاران.
- زیباکلام، صادق، ۱۳۷۶، مقدمه‌ای بر انقلاب اسلامی، تهران، کوشامهر.
- جهاننگلو، رامین، ۱۳۷۴، مدرنیته، دموکراسی و روشنفکران، تهران، مرکز.
- آل احمد، جلال، ۲۵۳۶، غرب زدگی، چ ۲، تهران، رواق.
- آزاد ارمکی، تقی، ۱۳۷۶، اندیشه اجتماعی متفکران مسلمان از فارابی تا ابن خلدون، چ ۲، تهران، سروش.
- James Allan Bill, *The Politics of Iran (Groups, Classes, and Modernization)* the University of Texas at Austin, 1946.
- Zeitlin, *Ideology and the Development of Sociological Theory*, New Jersey, 1981.
- WWW. Baztab.com.